

OTLUKBELİ SONRASI AK-KOYUNLULAR (1473-1478)

The Ak-Koyunids after the Otlukbeli Battle (1473-1478)

İlhan ERDEM*

Özet

Ak-Koyunlular ile Osmanlılar arasında 1473 yılında Erzincan yakınlarında yapılan Otlukbeli Savaşı, Anadolu'nun olduğu kadar Yakın-Doğu'nun ve Akdeniz'in siyasi geleceğini belirlemiştir. Savaşın ardından Osmanlıların Avrupa'da gücü ve nüfuzu artarken, Ak-Deniz'de de hüküm ve varlık alanlarını genişletme süreci başladı. Savaşı kaybeden Ak-Koyunlular ise hızla güç kaybedip gerileme dönemine girdiler. Sonunda da imparatorluk yıkıldı.

Çalışmamızda, Ak-Koyunlular'da savaş sonrası yaşanan gelişmelerin bir kesiti ele alınmış olup, bu zaman zarfında çöküşe sebep olan tarihi hadiseler üzerinde de durulmuştur.

Abstract

The Otlukbeli Battle, occurred between Ak-Koyunids and Ottoman Empire near Erzincan in 1473, determined the political future of the Middle East as well as Anatolia. After the battle, the enlargement process of the Ottoman authority begun in the Mediterranean area, while the power and the influence of this empire increased. Nevertheless, Ak-Koyunids who lost in battle, entered to the decline process rapidly. In the end of this process, the Ak-Koyunid Empire collapsed.

This study deals with a section of the Ak-Koyunid decline process after the battle, and focuses on the historical events which cause this decline process.

Otlukbeli Depreminin Tetiklediği Olaylar

1473 yılında Osmanlılar ile Ak-Koyunlular arasında Erzincan yakınlarında yapılan Otlukbeli Savaşı Anadolu ve Yakın-Doğu coğrafyalarına kimin hakim olacağını ortaya koyan; diğer bir ifade ile Türk ve İslam dünyasının liderliğine tartışmasız Osmanlıları oturtan çok önemli bir savaştır. Denebilir ki, Otlukbeli Osmanlıların gerçek manada emperyal güç olarak doğuda ve batıda kendini kabul ettirmesini sağlamıştır.

Öte yandan Ak-Koyunlular cephesinde tam bir bozgun havası vardı. Sihirli bir el sanki her şeyi tersine döndürmüştü. Başta liderleri olmak üzere yönetici elit ile reaya (halk) arasında derhal bir güven bunalımı başladı. Yeni arayışlar ortaya çıktı. Uzun Hasan'ın liderliği iç ve dış kamuoyunda sorgulanmaya başladı. Zamanın aleyhine işlemeye başladığını gören Ak-Koyunlu lideri gelişmelere müdahale etmek ihtiyacını hissetti. Önce müttefiklerine mektup yazarak onları yatıştırma yolunu deneyen Uzun Hasan Padişah, Venedik Docu'na gönderdiği mektupta mağlubiyetin tesadüfi olduğunu, ilk fırsatta Osmanlıların hakkından geleceğini bildiriyordu.¹

Papalık ve Venediklilerin kısmen ikna edilmesine rağmen, içteki yönetici eliti ikna etmek o kadar kolay değildi. Halk ve ulema nazarında Uzun Hasan'ın "Müslümanların tek ve yenilmez lideri" olduğu imajı ortadan kalkmıştı. İktidarının

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Şerafettin Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. III, s. 124-125.

meşruiyetini sağlayan bu ideoloji yıkılınca, yönetici elit -en azından bir kısmı- devleti kurtarmak adına yeni bir lider ortaya çıkardı. Yeni kurtarıcı Otlukbeli Savaşında Osmanlılara mağlubiyeti tattıran tek şehzade olan Uğurlu Mehmed idi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Uzun Hasan'ı devirmek için harekete geçildi. Bu arada iktidar değişikliğinde başarılı olmanın yollarından biri olan dış destek sağlama yolları da araştırıldı ve Memlükler ve Osmanlılar ile temasa geçildi.

İsyanın ilk belirtileri Bağdad'da ortaya çıktı. Kent hakimi Maksud Bey'le Dana Halil Uzun Hasan'dan sonra Uğurlu Mehmed'in sultan olması için anlaşarak durumu şehzadeye bildirdiler (879/1474). Müttefikler Kasr-ı Şirin'de buluşup anlaşma yaptılar. Sonra da hep birlikte İsfahan'a doğru hareket ettiler. Halk onları karşıladı. Şehzade kente girerek yöneticileri tutuklattı ve 1.000 Tümen haraç aldı. Uğurlu'nun hareketi padişaha ulaşınca çok gazaplandı ve hemen Halil Sultan idaresinde bir ordu gönderdi. Şehzade Şulistan yoluna girdi. Halil Sultan Giluye dağına kadar kardeşini takip etti. Ancak yetişemeyerek geri döndü.²

Uğurlu'nun kaçmasından sonra destekçilerinden Maksud Bey merkeze çağrıldı ve hapsedildi. Şehzade Dana Halil ise Irak'ta yaşayan Arap Muşa'sa aşiretine sığındı. O bir süre çölde yaşadıkten sonra pişman olarak Padişahın huzuruna çıktı. Uzun Hasan da bu durumdan hoşnut olarak Bağdad'ı tekrar Dana Halil'e verdi.

Bu arada Uğurlu Mehmed de uzun bir yürüyüşten sonra Bağdad'a ulaşmış oradan da Osmanlı topraklarına girmişti. Fatih değerli konuğunu çok iyi karşıladı ve misafir etti. Onu kendine damat edinerek ilerdeki İran politikalarında önemli bir koz sahibi oldu.³

Bir Dönemin Sona Erişi: Hasan Padişah'ın Son Yılları ve Ölümü

Otlukbeli'nde Osmanlılara kaybettikten sonra kendi kabuğuna çekilen Hasan Padişah'ın son yılları oldukça sönük geçmiştir. Enerjik ve cesur bir hükümdar gitmiş yerine hastalıklı ve kendine güvensiz bir kişi geçmişti. Bu durum ülkesinde otorite boşluğuna yol açmış oğlu Uğurlu Mehmed isyan etmişti. Boşluktan istifade ile güçlenen diğer bir grup da Hasan Padişah'ın 1453'den beri iyi bir ilişki ve sıhriyet bağıyla bağlandığı Erdebil'deki Şeyh Safiyeddin dergahı idi. Ak-Koyunlu lideri Tebriz'i ele geçirip başkent yaptıktan sonra o sırada Erdebil şeyhi olan Haydar'ın desteğini almış, karşılığında da kızı Alemşah Begüm'ü Şeyh'e vermişti. Hırslı bir kişiliğe sahip olan Haydar, kayınpederinin zaafından yararlanarak kendini saraya ve Padişah'a nüfuz edebilmişti.⁴

Alem Aray-ı Safevi'e göre Şeyh Haydar kendi ve müridleri için üniforma olarak skarlet kumaşından kırmızı renkte bir taç icat etmiş, Haydarî adını verdiği bu tacı

² Hasan Bey Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih* (Yay. A. Hüseyin Nevaî), Tahran 1349, s. 545-546; John E. Woods, *Akkoyunlular* (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s. 199-201. Aslına bakılırsa halkın sempati duyduğu yeni lidere karşı saray hiç müsamaha göstermemiştir. Bilhassa Selçukşah Begüm-Halil kliği derhal harekete geçmiş, yaşlı hükümdarın gölgesinde rakibini kolayca alt edebilmişti. Bu eylem Halil Sultan'ın Ak-Koyunlu tahtına çıkma sürecinde bir prova idi. Saltanat adayı veliaht ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir. Hareket başarısız olmuş, ideoloji iflas etmişti. Cihangir/Fetihçi politika terk edilirken savunucuları da tasfiye edilmeye başlanmıştır. Mücadeleyi kazanan hizbin temsil ettiği yeni trent devletin eliyle yağmalanması idi. Yeni bir dönem başlamıştır.

³ G. Barbaro, "Travels of Yosafa Barbaro", Trans. W. Thomas Travels in Tana and Persia, London 1873 (*HSP*, Vol. XLIX), s. 64; Osmanlı Kaynakları açısından bak. Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İ. Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, c. III, s. 330 vd.

⁴ Karşılaştırmak için bak. W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Türkçeye terc. T. Bıyıklıoğlu, TTK. Yay., Ankara 1948; s. 23 vd.

müridlerine giydirmişti. Hasan Padişah durumu haber alınca damadı Haydar'dan tacı istedi. Tac gönderilince de onu öperek başına koydu. Çocuklarına da aynı şeyi yaptırdı. Ancak Sultan Yakub bunu reddetti. Rivayetin doğruluğu tartışılrsa da Erdebil tarikatinin gücünü göstermesi açısından çarpıcıdır.⁵

Venedik Cumhuriyeti, Türkmenlerin saf dışı olmasından sonra Osmanlılar karşısında yalnız ve çaresiz kalmıştı. Zor durumda kalan bu cumhuriyet Ak-Koyunlu hükümdarları ile ne pahasına olur ise olsun bir anlaşma daha yaparak Osmanlı'nın karşısına bir kere daha çıkmayı denedi. Bu amaçla 23 Şubat 1474'de Amrogio Contarini, geniş yetkilerle Tebriz'e gönderildi. Kasım'da padişahın huzuruna kabul edilen elçi derhal ittifak yapılmasını teklif etti. Ak-koyunlu sultanı ise önceki ittifaklarına bağlı olduğunu belirterek Venedik'in Osmanlılara karşı harekate devam etmesini istedi. 1474 güzünü İsfahan'da geçiren padişah kış aylarında Kum'a geldi. Burada kışladıktan sonra bahar mevsiminde hareket ederek 2 Haziran 1475'de Tebriz'e vardı. Burada bir süre ikamet ettikten sonra elçiyi huzuruna çağırarak onu Venedik'e "Osmanlılarla savaşa hazır olduğu" mesajını iletmesi için görevlendirdi. Contarini 28 Haziranda Tebriz'den ayrıldı.⁶

Bu arada Ak-Koyunlu hükümdarının hareketsizliğinden istifade eden Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed rakibinin Anadolu'daki mütteliklerini birer birer saf dışı etmeye başladı. 1474 yılı başında Gedik Ahmet Paşa'yı Karaman ülkesine göndererek Silifke Kalesi'nde direnmeye çalışan Kasım Beyi ele geçirmiş ve ülke tamamen Osmanlı hakimiyetine geçmişti. Ardından da o, Venedik'e karşı geniş çaplı bir askerî harekate girişerek İşkodra, İnebahtı gibi müstahkem kaleleri ele geçirdi. Ak-Koyunlu hükümdarını hasmına karşı koymaktan alıkoyan etmenlerin başında halkının ve ordunun böyle bir savaşa karşı isteksiz oluşu idi. Nitekim halk Tebriz'de barbaro başkanlığında yeni Venedik heyetini gördüğü zaman iyi gözle bakmamışlar ve onları Müslümanların arasını açmakla suçlamışlardı.⁷

Otlukbeli Savaşından sonra Hasan Padişahın tek seferi Gürcistan üzerine olmuştur. O, 1477 yılında yaklaşık 20-24 bin kişilik kuvvetin başında hareket ettiğinde herkes Osmanlı toprakları üzerine sefere çıktığını düşündü. Ancak Padişah herkesi şaşırtarak Gürcistan'a yönelmiştir. Yanında çok sayıda şeyh ve seyyid vardı. Bu seferde İmareti Kralı Bagrati ile Samçe Prensi Kvarkvere (?) vergiye bağlandı. Bir çok esir ve ganimet alarak askerlerinin yanında bunları meşayih ve sadad arasında da paylaştırdı. Barbaro'ya göre Gürcülerden alınacak yıllık vergi 16.000 duka idi.⁸

Hasan Padişah aynı yılın sonbaharında Tebriz'e dönerken kendisinden ümidi kesen Venedik elçisi de geri dönüş hazırlıklarına başlamıştı. Barbaro'nun yola çıktığı sıralarda Hasan Bey hasta düşmüş bulunuyordu. Bu durum içten içe iktidar mücadelesini kızıştırmıştı. O sırada Osmanlı ülkesinde yaşamakta olan Uğurlu Mehmed babasının son günlerini yaşamakta olduğunu öğrenmiş ve bazı Ak-Koyunlu beylerinin davetkar mektuplarından cesaretle misafiri olduğu Sultandan izin almadan Osmanlı topraklarını terk ederek Azerbaycan üzerine yürümüşü. Ancak daha Ak-Koyunlu topraklarına girer girmez babasının sağ olduğunu öğrendi. Yine de şansını denemek istedi. Erzincan önlerinde Bayındır Bey'in askerleriyle karşılaştı. İlk vuruşmada

⁵ *‘Âlem ârâ-yı Safevî*, s. 30.

⁶ A. Contarini, "The Travels of the Magnificent Ambrosio Contarini", Trans. S.A. Roy, Travels in Tana and Persia, London 1873, s. 127 vd.; Hinz, *Uzun Hasan*, s. 58.

⁷ Barbaro, *Travels*, s. 67 vd.

⁸ Barbaro, *Travels*, s. 31-52; Hinz, *Uzun Hasan*, s. 121. Gürcü akını ulemanın da devlete ortak yapıldığını göstermesi açısından ayrıca üzerinde durulmaya değer.

Bayındır Bey tarafından atılan bir okla yaralandı ve atından düştü. Ak-Koyunlu Beyi şehzadenin başını gövdesinden ayırarak Hasan Padişah'a gönderdi. Adamlarından biri oğlu Göde Ahmed'i kaçırdı ve Osmanlı sultanına götürdü. Uğurlu'nun ortadan kaldırılmasından sonra Sultan Halil taht için rakipsiz kalmıştı. Nitekim Hasan Padişah ölmeden önce zevcesi Selçuk Şahın telkinleriyle Şehzade Halil payitahta çağrıldı ve diğer şehzadelerin önünde veliaht ilan edildi.⁹

Ak-Koyunlu Padişahı nihayet hastalığı artarak 5/6 Ocak 1478 gecesini 50 yaşında hayata gözlerini yumdu. Şüphesiz o Türk tarihinin önde gelen belki de en büyük şahsiyetlerinden biriydi. İmkanları ve potansiyeli kıt bir beyliği 20 yıl gibi bir sürede cihan imparatorluğu haline getirmeye muktedir olmuştu. O, Türklerin 3 kıtada birden at koşturdukları fütühatçı/cihangirlik geleneğinin hüküm sürdüğü bir dönemde dünyaya gelmiştir. Yine o, bu gelenekten beslenmiş ve buradan aldığı enerji ile beyliğini kısa sürede büyüterek emperyal güç seviyesine getirmiştir.

Hükümdarlık ettiği süre içinde devletini yeniden inşa etmiş, kanunlar çıkarmış vergiler koymuştur. Bugün Hasan Padişah kanunları adıyla günümüze kadar gelmiş ve Güney ve Doğu Anadolu'da Tanzimat'a kadar uygulanmış olan kanunlar delil olarak başlı başına bir vesiledir.

Onun devrinde alimler bilginler büyük değer görmüştür. Sık sık onları toplayarak dini, siyasi ve teknik konularında sohbet yaptırmış ve zaman zaman da kendisi katılarak fikir beyan etmiştir. Ulema ve meşayihler büyük gelirlere kavuşmuş, elde ettikleri muafiyet ile de devlet içinde önemli bir güç olmuşlardı. Tebriz o dönemde bir kültür ve sanat merkezi olma yolunda İstanbul'la yarışlıyordu. Yaptırdığı cami, imaret ve saraylar gözleri kamaştırıyor ve devrin ihtişamını gözler önüne seriyordu¹⁰. Kısacası Hasan Padişah, bir Diyarbekir eyaletiyle sınırlı olan beyliğini Azerbaycan, Irak-ı Arap ve Acem, Fars ve Kirman gibi ülkeleri katarak imparatorluk haline getirmiştir.

Dengelerin Bozulması ve Sultan Halil'in Çok Kısa Süren İktidarı

Hasan padişahın rahatsızlığının arttığı son zamanlarında padişahlığa aday Sultan Halil, Gıyaseddin Mesud, Yakub, Yusuf ve Mesih Mirza adlarında 5 şehzade vardı. Türk devlet geleneğine göre en büyük oğlun seçilmesi gerekiyordu. Bu bakımdan Sultan Halil en şanslı olanıydı. Kaynağın zikrettiğine göre hükümdar Şehzade Yakub'a da meydediyor, en azından saltanata ortak olmasını arzuluyordu. Ak-Koyunlu hükümdarı Gürcü Seferinin ardından durumu ağırlaşınca, zevcesi Selçuk Şah, Şiraz'da bulunan oğluna haber göndererek acele gelmesini istedi. Sultan Halil başkente ulaştığında Hasan Padişah henüz hayattaydı. Onun gelmesinde hoşnut olmadı ve Halil'i azarladı. Ak-Koyunlu hükümdarının amacı Yakub'a da vezirlik makamını vermektir. Ancak düşündüğünü gerçekleştirilmeden dünyadan göçtü¹¹.

Babasının ölümüyle hemen harekete geçen Halil annesinin de yardımıyla saltanatı ele geçirerek Ak-Koyunlu tahtına oturdu. Sultan Halil saltanata oturur oturmaz ilk işi olarak Tarih-i Emîni müellifinin vasıflarını övdüğü Şehzade Maksud'u öldürttü. Maksud uzun yıllar önce daha babası sağ ve Bağdad valisi iken saltanat davasında Uğurlu Mehmed'in yanında yer almıştı. Sultan Şehzade Yakub hakkında da iyi fikirler

⁹ Barbaro, *Travels*, s. 92-93; Hoca Sadedin, *Tâcü't-Tevârih*, s. 330-332; Rumlu, *Ahsen*, s. 566-567.

¹⁰ Mukayese için bak. Hinz, *Uzun Hasan*, s. 87 vd.; Woods, *Akkoyunlular*, s. 202-203.

¹¹ Eminüddin İsfehânî, *Târih-i 'Âlem ârâ-yi Emînî*, ing. Terc. V. Minorsky, London 1957, s. 23 vd.; Woods, *Akkoyunlular*, s. 203.

beslemiyordu. Ancak annesinden çekindiği için dokunmadı. Bununla beraber cezalandırmaktan da geri kalmayarak Diyarbekir'e sürgün etti. Kış şartlarının yaşanmasına rağmen onun hemen yola çıkmasını istedi. Sultan Halil'in bir korkusu da annesinin işlere karışarak kardeşini kendine karşı koz olarak tutabilmesi ihtimali idi. Bu amaçla onun payitahttan bir an önce uzaklaştırılmasında fayda görüyordu. Bunu dışında da kendisini istemeyen tecrübeli, bilgili ve devlet içinde büyük gücü olan Melikü'l-ümera Süleyman b. Biçen'i Yakub'dan ayırmayı planladı. Bu amaçla ona ordunun başkumandanlığı ile yıllık 1.000 tümen gelir teklifini yaptı. Süleyman bu teklifi, Yakub'un doğumundan beri lalası olduğu gerekçesiyle kabul etmedi ve artık daha fazla kalamayacağı için Tebriz'i terk ederek kendi kışlağı olan Erciş ve Adilcevaz tarafına yöneldi¹².

Yeni Ak-Koyunlu hükümdarı devlet mansıplarına yeni atamalar yaparken Fars hükümetine oğlu Elvend'i tayin etti. Yanına Hoca Hacılı Hüseyin Bey, Bayındırlı emirlerden Abbas Bey, Yusuf Bey, Bayram Bey, Hasan Ali Bey, Minnad Bey Hazan, Karakoyunlu emirlerinden Alpavutlu Mihmad Bey gibi değerli emirleri verdi. Bunun dışında Fars vezirliğine Şah Şerefeddin Mahmud Can Deylemi'yi tayin etti ve şehzadeye 3.000 tümen yıllık gelir bağladı¹³.

Kadı Alaaddin Beyhaki'yi de Osmanlı Sultanı Fatih'e aynı anlaşmalar yapmak ve eskilerini yenilemek üzere gönderdi. Son olarak Fars dışındaki bütün vilayetlerin idaresini Musullu Bekir Bey'in eline verdi ki bu diğer aşiret reislerinin muhalefetine yol açacaktır¹⁴.

Sarayda Darbe: Şehzade Yakub'un Diyarbekir'e Varışı ve İsyanlar

Devlet yönetiminden uzaklaştırılan Yakub ve destekçileri, Ak-Koyunluların beylik dönemindeki merkezleri Diyarbekir'e doğru hareket ettiler. Aslında Tebriz'deki yönetim tarafından uzun süredir ihmale uğramış mağdur Diyarbekir yöneticileri ve halk da yeni efendilerini bekliyorlardı. Onlar, belki de talihin kendilerine yeniden göz kırptığını hissetmişler, kurtarıcılarına kavuşmak için sabırsızlanıyorlardı. Devrin kaynağı, bu yolculuğu çok canlı bir şekilde zikreder: "*Şehzade Yakub, Tebriz'den daha yeni ayrılmıştı ki, yoğun bir kar başladı. Ordu ve maiyetindekiler kaynağın ifadesine göre siyah ve kırmızı elbiseler içinde fildişi renginde bir sahada satranç atları gibi hareket ediyorlardı. Van'ın Kuzeydoğusundaki Bend-i Mahi'ye geldiğinde Süleyman b. Biçen şehzadeye katıldı ve birlikte Bitlis tarafına hareket ettiler. Yolda yine kara yakalandılar ve kendilerini bir ribata zor attılar. Tavacının yolu açtırmamasından sonra hareket ettiler. Yolun iki yanına yığılan kar o kadar yüksekti ki, develer bile geçemiyordu. Bitlis dağlarını geçip Veysel Karani'nin türbesinin bulunduğu yere ulaştıklarında kar azalmıştı. Erzin civarına ulaştıklarında Karaman oğlu Kasım Bey ona katıldı. Beşiri'ye ulaştıklarında ise Hısn-ı Keyfa valisi Mühürdar Şeyh Ali Bey, Diyarbekir valisi Bayındır Bey'in oğlu Muhammed Bey, Mardin kalesi Kütüvali Halid gelerek hediyelerini takdim ettiler. Burada Yakub Kurban Bayramı'nı kutladı (1 Zilhicce 882/6 Mart 1478). Halk şehzade için meydanlarda kurbanlar kestiler. Beşiri'den sonra Salad ve Abar'a gelindi. Burada Diyarbekir valisi Bayındır Bey gelerek kentin anahtarlarını sundu. Ardından Ergani, Hani, Atak, Eğil, Bağın, Silvan,*

¹² İsfehânî, *Târih-i Emîni*, s. 25-27; Rumlu, *Ahsen*, s. 569.

¹³ Rumlu, *Ahsen*, s. 569; İsfehânî, *Târih-i Emîni*, s. 28-29.

¹⁴ Rumlu, *Ahsen*, s. 569 vd.

*Çermük ve Ruha gibi vilayetlerin şihneleri gelip hediye sunup bağlılıklarını bildirdiler. Şehzade ve maiyeti birkaç gün sonra da Amid'e ulaştılar*¹⁵.

Taşrada Hareketlenme: Murad b. Cihangir'in İsyanı

Öte yandan Şehzade Yakub'u merkezden uzaklaştıran Sultan Halil, taht merasimi ve mansıp dağıtımını ardından her bir görevliyi ülkelerine gönderdi. Bu meyanda oğlu Elvend'i kalabalık bir maiyetiyle beraber Şiraz'a gönderdi. Şehzade 9 Zilhicce 882'de (14 Mart 1478) Şiraz'a vardı. Padişah her ne kadar Fars'ın idaresini kendisine vermişse de mali alanda da tek sorumlu vezir Şerefeddin Deylemi idi. Bekir Bey Musullu da Padişah adına Fars eyaletinin de vekiliydi. Halil'in Ak-Koyunlu tahtına oturmasından ve devlet içinde görev dağılımından pek çok şehzade ve emir memnun değildi. Bunlardan biri olan Save valisi Murad b. Cihangir isyan etti. Etrafına Karakoyunlulardan, Türk ve Kürtlerden kalabalık bir grup toplayarak Tebriz üzerine yöneldi. Sultan Halil yeğenine karşı Muzafereddin Mansur Purnak'ı yolladı. İki taraf Sultaniye ovasında 883 Safer (Mayıs 1478) ayında karşılaştılar. Yapılan savaşı Mansur Bey kaybetti. Yenilgi haberini alan Sultan Halil derhal ordusunu toplayarak Murad üzerine yürüdü. Miyane'ye ulaştığında Şehzade Murad savaşmaya cesaret edemeyerek firar etti. Ordusu ise dağıldı. Sultan yeğeninin ardından Şerefeddin Osman Bey'i yolladı. Murad, Firûzkûh kalesine sığındı. Kale sahibi Hüseyin Kiya Sultan Halil'in hışmından korktuğu için Şehzade Murat'ı öldürttü ve başını Tebriz'e gönderdi (14 Rebiülevvel 883/15 Haziran 1478). O bu şekilde ödüllendirileceğini umuyordu. Sultan Halil bir hanedan üyesine karşı işlediği suçun cezasız kalmayacağını göstermek için Bekir Bey Musullu'yu Kiya üzerine gönderdi. Bekir Bey Firuzkûh'u ele geçirirken kale sahibini de esir ederek payitahta döndü. Hüseyin Kiya her bir uzvu parçalanarak feci şekilde öldürüldü¹⁶.

İsyanın Yayılması

Murad b. Cihangir'in ortadan kaldırılması hanedan içi mücadeleyi (çekişmesi) azaltmadı, aksine artırdı. Cihangir'in oğulları Halil Sultan'a karşı tümenden ayaklandılar. Bunlardan İbrahim Bey daha başlangıçtan itibaren Şehzade Yakub'u destekliyordu. Ancak Halil'in tahta çıkışı ve ardından yapılan haksızlıklar sonucu İbrahim yeni hükümdarı devirmek için bizzat harekete geçti. Hakimi olduğu Kuhbenan ve Sircan'dan (Kirman) bir ordu ile hareket ederek Şehr-i Babek'e vardı. Kale-i Marj'da kardeşi Kasım Bey kendisine katıldı. Birlikte Şiraz'a doğru yola çıktılar. Serkahar bölgesine geldiklerinde yörenin emir ve beylerine ülkesindeki zahire kıtlığından buralara geldiklerini bildiren mektuplar yazarak onların şüphe etmemesini sağladılar. O Bekir Bey Musulluyla olan eski dostluğuna dayanarak erzak istedi. Ancak erzak geldiğinde isyan genişlemeye başlamıştı. Planı Şiraz'a girmek ve Şehzade Elvend'i uzaklaştırmaktı. Şehzade Meşhedî Mursab'a geldiğinde burayı kuşatması için bir müfreze bıraktı. Hafrak ovasında Sultan Halil'in adamlarıyla karşılaştı. Onları yağmaladı. Kervanda bulunan Emir Kemaleddin Yahya kaçarak emirleri uyardı ve orduyu çağırdı. Bu sırada İbrahim'in askerleri Bend-i Amir kalesini yeni kuşatmışlardı. Şirazlılar yoğun bir ok yağmuruna başladılar. İbrahim bir çok denemelerine rağmen Şiraz'ı ele geçirmedi. O ümitsizlik içinde Sava ve Kum'a giderek kardeşi Murad'a katılmak istedi. Sava'ya ulaştığı zaman kardeşinin felaketini öğrendi. Şaşkına dönen şehzade Sava'da ele

¹⁵ İsfehânî, *Târih-i Emînî*, s. 27-28; Rumlu, *Ahsen*, s. 571. Kaynağın tasvirleri bölge tarihi açısından son derece kıymetlidir.

¹⁶ İsfehânî, *Târih-i Emînî*, s. 28-31; Woods, *Akkoyunlular*, s. 233 vd.

geçirildi. Halil Sultan onun öldürülmesini istedi. Ancak diğer kardeşi Yakub'un hareketi buna mani oldu¹⁷.

Yakub'un Harekatı, Sultan Halil ile Savaşı ve Hükümdar Oluşu

Sultan Halil, Ak-Koyunlu tahtına oturmasından itibaren yanlış politikalar sonucu önce en büyük destekçisi annesi Selçuk Şah Begüm'ü küstürüp Şehzade Yakub'a kaptırmış, ardından da keyfi hareketleriyle diğer saltanat mensuplarını kaybetmiştir. Kısacası isyan ve taht kavgalarından kendini bir türlü kurtaramamıştı. Ülkedeki hoşnutsuzluk kendi maiyetine de yansımıştı. Onlar da Halil'in devlete hakim olmayacağını anlamışlardı. Sonuçta Yakub'u Tebriz'e çağırdılar. Yusuf ve Mesih Mirzalar da ağabeyisine destek oldular. Yakub bu sırada yazlamak için Amid'den ayrılmıştı. Yanında Bayındırlı Hasan Ali Bey, Çepnili Elaldı Bey ve Duharlı Bekir Bey gibi emirler vardı. Ordusu Pambuklu Çayını geçtiği zaman elçiler gelerek Sultan annesinin Bitlis'e ulaştığını bildirdiler. Anne Selçuk Şah Begüm oğlu ile Beşiri'de buluştu. Ardından onlara Süleyman b. Biçen de katıldı. Yakub'un annesi burada bir kengeş yaparak emirlerin hepsinin biatını aldı. Hacı Bey Musullu herkesin Yakub'a itaat edip bağlandığı hususunu Sultan Halil'e bildirmesi için Beşiri'den yola çıkarıldı. Bununla birlikte Yakub'un gençliği bir handicap olabilir ise de o kendini hazır hissediyordu. Şehzade ve ordusu Muş sahrasına indiği zaman Duharlı'dan Muhammed Bey ve Hurşid Bey'in oğlu Yusuf Bey ordugâha katıldılar. Ak-Koyunlu taşrası Yakub'da karar kılmıştı. Mirat Çayına ulaşıldığında da Sultan Halil'in Murad b. Cihangir'i yenilgiye uğrattığı ve şehzadenin Firuzkuh'a kaçtığı haberini aldı. Hadise şehzade ve maiyetinin neşesini kaçırdı. Onlar Halil'in pozisyonunun güçlenmesinin Yakub'un hareketini zor duruma sokacağını ve araya barış temsilcilerinin girmesiyle şehzadenin ikna edileceğini düşünüyorlardı. Bu karamsar ortam içinde Yakub korkularının aksine Tebriz'e yürümeye devam kararı aldı. Balas ovasına gelip kamp kurduğu sırada Diyarbekir'e giderken soğuk dolayısıyla Tebriz'de bıraktığı askerleri Mansur Bey Çigani ile birlikte ordugaha katıldılar. Diğer taraftan kardeşinin hareketini öğrenen Sultan Halil Sultan Bulak'dan hareket ederek Tebriz'e doğru derhal hareket etti. Süleyman Bey, Çakırlı Ömer Bey ve Piltan oğlu İskender'e bütün kuvvetiyle kendilerine katılması için haber gönderdi. Bütün vilayet yöneticilerine mektuplar yazarak onlara kendini destelemek ve güvenliğini sağlamak hususunda teşvik etti. Yakub, Erciş nehri kenarında bir çok namı beyle birlikte kamp kurmuştu. Burada emir ve askerlere Pervaneciler vasıtasıyla pek çok para dağıtıldı. Sonra buradan hareketle Bend-i Mahi'ye gelindi. İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmed, Emir Aslan gibi beyler burada şehzadeye iltihak ettiler. Yakub ve ordusu Div-Kana'ya doğru hareket ettiği zaman Musullu Hacı Bey, Halil'in yanından dönmüş ve yolda onlara katılmıştı. Abaka Sarayı civarında da Bayramlı Cemaleddin Bayram Bey bekliyordu. Yakub onu öncü (munkalay) tayin etti. Yakub Bey emin fakat yavaş adımlarla ilerlerken, Sultan Halil'in Tebriz'de olduğunu ve üzerlerine bir kuvvet gönderdiğini haber aldı. Bunun üzerine Bayındır Bey emirleri toplayarak düşmanı nasıl yenebileceği hususunu tartıştı ve birlikte bir plan yapıldı. Sökmen-Abad'a gelindiğinde Purnaklı Şeyh Hasan Bey de Yakub'a katıldı. Bu olay Şehzadenin gücünü ve moralini artırdı. O ileri hareketine devamla Hoy Çayı kenarlarına ulaşmış iken Sultan Halil'in Tebriz ile Merend arasındaki Yam Geçidi'nde¹⁸ bulunduğu haberi geldi. Şehzade Hoy'da kamp kurup ordusunu dinlendirirken öncü birliklerini de geri ordugâha çağırırdı. Halil ise Merend

¹⁷ ¹⁷ İsfehânî, *Târih-i Emînî*, s. 31-32; Rumlu, *Ahsen*, s. 569-571.

¹⁸ Tebriz ile Merend arasında bir yer.

civarından Yakub'a çok sert ve aşağılayıcı bir mektup gönderdiyse de Yakub bunu dikkate almadı, hatta kardeşinin telaşa kapıldığına hükmedip kazanacağına olan güveni daha da arttı. O tecrübeli komutanları Bayındır Bey, Kızıl Ahmed ve Elaldı Bey'den Sultan Halil ile vuruşacakları yeri seçmesini istedi. O da en uygun yerin Hoy köprüsü olduğunu bildirdiler. Yakub ertesi gün ordusunu köprüden geçirdi. Bu esnada Kemah valisi Maksud Bey hazinelerle birlikte geldi. Sultan Halil de Marend'e ulaşmıştı. Şehzade ordunun ağırlıklarını geri koyup köprü'nün gerisinde mevzi almalarını emretti. Sultan Halil Valdiyân mevkiinden¹⁹ üzerlerine gelirken Yakub'da etraf dağların eteğini tutmuştu. Sabahleyin iki ordunun keşif birlikleri karşılaştılar ve birbirlerini ok yağmuruna tuttular. Öğleden sonra Halil'in savaş alanına indiği haber verildi. Ordu savaş tertibi aldı. Emirlerin çoğu güneş batarken savaşa girmek istiyordu. Ancak Elaldı Bey vaktin geç olduğunu bildirerek savaşa engel oldu. İki taraf 14 Rebiülahir 883/ 15 Temmuz 1478'de davul, kös ve zil sesleri arasında karşı karşıya geldiler. Yakub merkezde yer alırken, sağ kanat Süleyman Bey, Mahmut Bey, Piltan oğlu Pilten ve Bayramlı Bayram Bey'e, sol taraf ise Bayındır Bey, Çepnili Hasan Ağa, Tavacı Yusuf Bey ve Maksut Bey'e emanet edilmişti. Öncü kuvvetler Çakırlı Ömer, Çiganili Mansur Bey, Hurşid Bey'in oğlu Yusuf Bey ve Cemşid Bey'in oğullarının komutasındaydı. Buna karşılık Halil Sultan'ın yanında öncü komutanı Şereffeddin Osman Miranşahi, sağ kanatta Purnaklı Şeyh Ali Bey ve sol kanatta Sufî Halil gibi namlı emirler vardı. Önce Yakub'un avcıları (Çarkacıları) harekete geçerek Halil'in toplarının bulunduğu tarafa ulaştılar. Sultan merkezini top ve tüfenklerle takviye etmişti. Topçular açtıkları ateşle Yakub'un kuvvetini dağıttı. Ardından Halil'in öncü emirleri saldırıya geçerek Yakub'un çarkacılarını Mühürdar Ali Bey, Koca Hüseyin Bey, Purnaklı Sidi Ahmed ve Purnaklı Şeyh Muhammed Bey'in komutasında bulunan mujilerin²⁰ bulunduğu yere kadar sürdüler. Hatta Yakub'un mujilerini de bozguna uğrattılar. Karaman emiri Hüseyin yaralandı ve atsız kaldı. Şehzadenin sol kanadında bulunan Bayındır Bey saf değiştirip ihanet etmeyi düşünüyordu. Aynı zamanda Sultan Halil'in de kayınpederi olan ve Bayındır Bey'in idaresindeki sol kanatta tip ve koşun arasındaki müfrezesiyle yer alan Çemişkezekli Suhrab Bey aniden kılıçlarını çekerek Tip'e arkadan saldırdılar. Ancak Yakub'un kuvvetleri bu hamleyi savuşturdu. Korkunç bir boğuşma yaşanıyordu. Halil'in öncü birlikleri komutanı Osman Bey Yakub'un ordugahına kadar girdi ve Bayındır Bey'in haremi esir edildi. Bayındır Yusuf Bey'in bulunduğu sol kanat Yakub'un sağ kanadını bozdular. Sadece Melikü'l-Ümera Süleyman Bey ve Seyfeddin Bayram Bey dayanıyorlardı. Çok geçmeden onlar da esir düştüler. Sultan Halil rakibinin sağ kanadı ile öncülerinin dağıldığını görünce savaşı kazandığına hükmederek derhal bulunduğu yeri terk ile Yakub'un bulunduğu merkeze saldırdı. Ancak çarpışma esnasında kolunu kaybetti. Ardından Şeyh Ali Bey Mühürdarın oğlu ile Emir-i Ahur Satılmış'ın kılıç darbeleri altında hayata gözlerini yumdu. Yakub yanına geldiğinde çoktan ölmüştü. Savaşın ertesi günü Yakub Han-ı Nemek'te ordugâh kurdu. Halil'in emirleri gelerek pişmanlıklarını af dileklerini iletiler ve bağlılıklarını bildirdiler. Yakub hepsini bağışladı. Sonra da Merend üzerinden Tebriz'e hareket etti ve aynı gün Ak-Koyunlu tahtına çıktı (15 Temmuz 1578)²¹.

¹⁹ Merend ile Hoy arasında bulunmaktadır.

²⁰ Öncü kuvvetlerin arkasında bulunan ihtiyat kuvvetleri.

²¹ İsfehânî, *Târih-i Emînî*, s. 32-40; Rumlu, *Ahsen*, s. 571-583; Yakub Mirzâ ile Halil Sultan arasındaki savaş İran kaynaklarında oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Sultan Yakub'un Savaşı kazanıp Ak-Koyunlu tahtına oturma başarısı göstermesinin bir sebebi de kuşkusuz saraydaki Selçuk Şah Begüm'ün Sultan Halil kliğinde meydana gelen çatlaktır. Bunun sonucu Selçuk Şah Yakub'a katılır ve

Yakub'un saltanata geçmesi Ak-Koyunlu hanedanı ve devletinin geleceği açısından çok büyük değişiklikler getirmedir. Devletin istikbali belirsizliğini korumuştur. Onda babasının enerjisi ve yeteneği yoktu. Aslında devlette feodal unsurların güçlenip merkezi otoritenin kaybolduğu bir dönem başlıyordu. Bunun yanında güçlenen diğer bir kuvvet de Erdebil tarikatı idi. İleride mücadele bu güçler arasında geçecekti. Yakub ülkeyi 12 yıl sükûnet içinde idare edebildiyse bunu kendi icraatından çok atabeyi Biçenoğlu Süleyman'ın denge siyasetine borçludur. Kendisinde fetihçi veya cihangirlik gibi hasletler yoktu. Babasından devraldığı toprakları muhafazaya çalışmış buna da dönemin konjektörü içinde başarmıştır. Bir noktada hakkını verelim: O da yeni hukuki düzenlemeler yapma çabasıdır. Fakat feodal unsurlar o kadar güçlenmişti ki, tam bir başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Buna karşılık onun döneminde sanat ve edebiyatın büyük bir gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Sultan Yakub bizzat şairlerin koruyucusu olmuştur. Büyük Türk şairi ve dilcisi Ali Şir Nevaî de ondan destek ve himaye görmüştür.

Kaynakça

- Barbaro, G.; “Travels of Yosafa Barbaro”, Trans. W. Thomas Travels in Tana and Persia, *HSP*, Vol. XLIX, London; 1873.
- Contarini, A, “The Travels of the Magnificent Ambrosio Contarini”, Trans. S.A. Roy, Travels in Tana and Persia, London; 1873.
- Eminüddin İsfehânî, *Târih-i Âlem ârâ-y-i Emînî*, ing. Terc. V. Minorsky, London; 1957.
- Hasan Bey Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih* (Yay. A. Hüseyin Nevaî), Tahran; 1349.
- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İ. Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara; 1992, c. III.
- Turan, Şerafettin; “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara; s. III.
- Woods, John E., *Akkoyunlular* (Çev. Sibel Özbudun), , İstanbul; 1993, Milliyet Yayınları,

fütuhatçı gelenekle bir uzlaşma sağlanır. Ardından da savaş kazanılıp Halil altedilince kligin diğer mensupları da bağışlanır. Sultan Yakub dönemi, bu uzlaşmanın bir ürünüdür.

Ayrıca şunu belirtmek de yararlı olacaktır. Sultan Halil ile Yakub arasındaki savaşın geçtiği yerler ve savaşın cereyanı, en geniş şekliyle ilk defa tarafımızdan işlenmiştir. Bu detayların Doğu Anadolu'nun ve Azerbaycan'ın tarihî coğrafyası kadar savaş sanatı tarihine de katkı yapacağı inancındayız.